

Klockan klämtar för Kant

Tron på det rena förnuftet kan utmönstras, frontalloberna fattar usla beslut, konstaterar Svante Folin.

Den 25-åriga Phineas Gage var lagbas vid ett järnvägsbolag i New England. Den allmänna bedömningen var att han var kapabel och effektiv, omtänksam, ansvarsännande, klipsk och sällskaplig. Gage svarade för sprängjobben. I ett moment använde han en 3 cm tjock och 109 cm lång, spetsig järnstång för att packa ihop sprängämnen i borrhålen. Den 30 september 1848 gick det åt helvete. Laddningen exploderade när Gage stötte stängeln i hålet och den for rakt igenom hans huvud.

Saklitteratur

Antonio Damasio
Descartes' Error
Grosset/Putnam 1994 (pocket 1996)

Järnstängeln gick in strax under vänster kindkota, slog ut ett par tänder, passerade genom vänstra ögonhålan, sköt rakt genom hjärnan bakom pannbenet och ut genom skallen. Trots detta supertrauma förlorade Gage inte medvetandet och kunde, stöttad på två kamrater, själv gå från platsen. Otroligt nog tillfrisknade han snabbt efter omplåstring. Skenbart hade han överlevt olyckan utan handikapp.

Oförändrade färdigheter

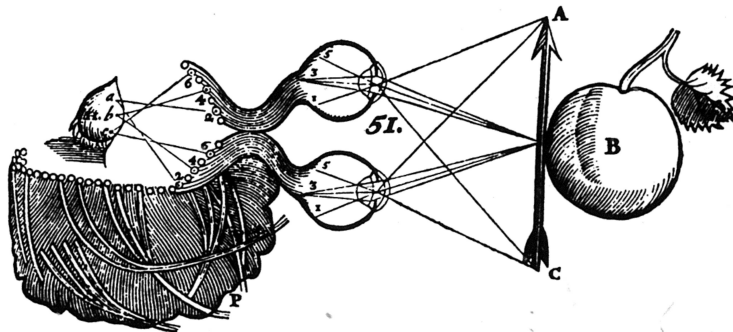
Phineas' fysiska färdigheter var oförändrade; han talade behändigt, var snabb i tanken och klar i logiken; synen var det heller inget fel på minus ett öga. Hans personlighet däremot hade förändrats radikalt. Det före detta dygdemönstret hade förvandlats till en aggressiv och obscen otidig buse utan kontroll över sina sociala impulshandlingar. Moral och medlidande hade flugit ut med järnstängeln. Öften var likgiltiga liksom förmågan att tänka framåt och ta ansvar för sina handlingar. Gages läkare konstaterade att balansen mellan hans intellektuella förmågor och animaliska lustar hade förstörts till de senares för-

del. Hans vänner sade sorgset: Gage är inte längre Gage. Han kunde inte längre behålla några jobb, inte ens stjärnrollen i Barnums *freak show*; där han stolt visade upp hålet i huvudet och järnstängeln, som han hade ett fetischistiskt förhållande till. Så småningom drabbades han av allt svårare epileptiska anfall och dog i misär 38 år gammal, sörjd av ingen.

Fallet Gage bildar utgångspunkt för den framstående, amerikanske neurologen Antonio Damasio fascinerande bok om förhållandet mellan förnuft och känsla, *Descartes' Error*. Gage's fall vann stor uppmärksamhet i genren "Tro det om du vill" men beteende- och hjärnforskarna ignorerade implikationerna av den metamorfos som järnstängeln förorsakat. Skälet var att den rudimentära hjärnforskningen redan vid mitten av 1800-talet hade börjat spalta upp sig i två fientliga skolor. Den ena menade att psykiska funktioner, som till exempel tal och minne, aldrig kunde lokaliserats till någon specifik del av hjärnan. Motvilligt accepterade man att psyket på något sätt var kopplat till hjärnan, men i så fall som en intakt enhet, inte som en kollektion specialiserade funktioner. Den andra falangen, med rötter i den förkättrade frenologin, hävdade däremot att hjärnan bestod just av en mängd speciella funktioner.

Grundfalsk syn vann

Vann gjorde de som trodde att hjärnan var en plastisk, generell problemlösningsmekanism, vilket resulterade i hundra års grundfalsk psykologi med ödesdigra konsekvenser för bland annat politik, pedagogik, sociologi och samhällsplanering. De senaste decenniernas banbrytande framsteg inom neurologin har lett till att frenologin återupptäckt i ny tappning, även om ingen hitintills lyckats lokalisera "vördnadssinnet". Det är ingen mått på arbetsfördelningen; tusentals moduler tycks var och en syssla med sin sak: substantiv, förmågan att känna igen melodier, ansikten. När det begav sig kom Gages fall, ironiskt nog, att användas som ett krönande bevis på att hjärnan var en ospecificerad grötklump. Människan har lättare att acceptera ett matematik- eller språkcentrum än

Fel bild av världen. Som anatomen var mångsysslaren René Descartes omedveten om att synnerverna korsar varandra på väg till hjärnan. Men var han bättre som filosof? (Ur ett verk av Descartes från första hälften av 1600-talet)

att tänka sig att hennes essens, själ, personlighet – ja, själva jaget – kan totalförändras genom förlust av specifik hjärnvävnad.

Filosofernas flertal anser, i likhet med den ofilosofiska allmänheten, att förnuft och känsla är antagonister. Känslotänkande är inte något positivt omdöme. De bästa besluten fattas när vi lydigt följer Platon, Descartes och Kant. Tillämpad formallogik ger automatiskt svaret på varje problem.

Emotionerna är överlevnads-mekanismer som evolutionen trixat ihop hundratals miljoner år före den första glimten av rationellt tänkande.

För rationalister är det självklart, att de mest framgångsrika, kognitiva resultaten uppnås när känslan hålls i strama tyglar eller, allra bäst, uteslutes helt och hållet. Så kallad ekonomisk vetenskap bygger på att Homo oeconomicus iskallt utför *cost/benefit*-analyser och vinstmaximerar för allt vad tygen håller.

Damasio hävdar tvärtom att ett frisvävande intellekt, som kapat förbindelserna med den arkaiska känslorhjärnan, kommer att fatta en mängd desaströsa beslut, i synnerhet när det gäller den personliga och sociala sfären. Han har stude-

rat ett dussintal personer med samma typ av hjärnlesioner som Gage, vanligen förorsakade av tumörer. Alla visar samma syndrom, intakta förståndsgåvor kombinerade med destruktiva och självdestruktiva beteenden. Den nya personligheten gör dem outgårdiga för den närmsta omgivningen och deras liv går förr eller senare i kras.

Olust inför hotet

Kroppen och känslorna är inte själens fångelse utan dess fundament. Emotionerna är överlevnadsmekanismer som evolutionen trixat ihop hundratals miljoner år före den första glimten av rationellt tänkande. Deras grundfunktion är att dirigera organismen, så att den känner olust inför ting och situationer som hotar överlevnaden och lust inför sådant som befrämjar den. Signaler från reptilhjärnan fungerar som en kompass eller en autopilot och stabiliserar beteendet i livsuppehållande syfte.

Hos Gage och hans olycksamrater bröts förbindelsen mellan gamla och nya hjärnan med den följd att de rationella funktionerna fick klara sig på egen hand utan varningssignaler från källaren. Resultatet blev synnerligen irrationellt. När det solitära förnuftet skall planera för framtiden och fatta viktiga beslut, står det inför ett otal optioner, vilket leder till ett oändligt resonerande fram och tillbaka. Det känslolösa tänkandet förenklar processen radikalt genom att instinktivt eliminera flertalet

ofavorabla alternativ. Genom att begränsa antalet möjliga scenarier blir besluten inte bara snabbare utan sundare (ur genernas synpunkt). Hjärnan är kroppens verktyg för att öka chansen till överlevnad och intimt hopkopplad med inålvor, muskler, körtlar och övriga organ (Damasio talar om den förkroppsligade hjärnan). Föreställningen att personligheten kan bevaras i en hjärna som simmar omkring i en burk koksaltlösning är felaktig.

Damasio menar också att skillnaden mellan psykiatri, som sysslar med nervsystemet, och psykologi, som sysslar med själen, vidmakthåller den gamla, fatala dualismen och att det är sorgligt att kognitionsforskningen fortfarande helt ignorerar känslorna. Kognitiva och emotionella processer är så sammanflätade att varje försök till en dikotomi leder till felaktiga teorier. Att återkan på de prefrontala nervbanorna leder till negativa personlighetsförändringar har man sedan länge kunnat observera hos lobotomiserade patienter – känslolöst tänkande är också typiskt för psykopater. Kanske kommer "rationellitetens neurobiologi" snart att sprida ljus över ett stort antal olustiga personlighetstyper.

För en gammal rationalist är *Descartes' Error* delvis uppskattande läsning men jag får trösta sig med att den är vettig ur evolutionsbiologisk synpunkt. Som mos på gröten underminerar den förtjänstfullt hela den västerländska filosofin.

SVANTE FOLIN

Akademiskt om sex och kärlek

Kärlek säljer. Kärleksfilosofi säljer däremot i allmänhet lite sämre. Katarina Oscarsson anför ett exempel.

har då ekvationer med kärlek och sex att göra?

Professorn vid University of Warwick i England Gillian Rose dog i förtid av cancer 1995. Året hon dog utkom den självbiografiska *Love's Work* som höjdes till skyarna av kritiker i London Review of Books och New York Times Book Review. I den senare återgavs citatet ovan, med gillanden.

Rose undervisade i europeisk filosofi, socialvetenskap och po-

litik samt teologi. Hon skrev böcker om nihilism, modern judendom och Hegel. *Love's Work* avhandlar erfarenheter kring vänskap, sex, kärlek, sjukdom och död, tyvärr ej i kronologisk ordning. Hon berättar om sin AIDS-drabbade vän Jim; om kampen med den egna dyslexin under barndomen; om en absurd resa med andra judiska intellektuella till Polen för att diskutera Auschwitz "framtid". Hon berättar om sin första kärlek – en av tele-

visionens första cowboyhjältar, Roy Rogers. Allt emellanåt kläcks några rader om kärlek, typ: "Den olyckligaste formen av kärlek är den, som från början var lycklig". Eller: "Att tillbringa en hel natt med någon är *agape*, det är dygd. För du måste röra dig med honom och med dig själv från den ena tvillingens famn till den andres avgrunder". Den trekantigen tycks pågå i en vattensäng.

Ordandet om en förbjuden passion till en katolsk präst slutar

med påpekandet: "Att älska med någon är aldrig endast njutning". Läsaren undrar om hon någonsin kom till skott med prästen eller om det var en Carina Rydbergare? Givande kärleksförhållanden hade hon med två yngre män, båda poeter och filosofer. Den ena bodde hon med i tio år och den andra i fem; dessa femton år kallar hon sitt "äktenskap". Att det aldrig utveckledes till ett *folie à deux* berodde ånyo på att en tredje part var inblandad: nu det gemensamma arbetet.

Gillian Rose berättar om flera märkliga personer och hennes omentala syn på den dödliga canceren är stoisk och imponerande. Läsare med järnstarka nerver överlever kanske även ordlaviner om kärlekens innersta väsen.

KATARINA OSCARSSON

Att läsa författare som dissekerar kärlekens väsen är ungefär lika upphetsande som att studera Jugoslaviens statskisk under Tito. Så här skriver Rose Gillian: "Kyssten, smekningen och inträngandet är relationer, relation, kontakt mellan kropp och själ, två gånger två ger summan, tre gånger tre är ekvationen".

Saklitteratur

Gillian Rose
Love's Work – A Reckoning with Life
Schocken Books, New York 1995

Tre gånger tre? Drömmar hon lite dummigt om en trekant med älskaren och någon sexig karl-/kvinna hon spanat in? Inte. Vad